

EEN NIEUWE VINDPLAATS VAN DE LENTEKNOTSZWAM (CLAVULINOPSIS VERNALIS)

Leon Raaijmakers

Karperlaan 33, 5706 EA Helmond

Raaijmakers, L. 2004. A new site of *Clavulinopsis vernalis* in The Netherlands. *Coolia* 47(4): 190-193.

A new find of *Clavulinopsis vernalis* is reported, the second one since 1947, and an overview is given of all the sites and years where it has been found previously.

In het ‘Overzicht van de Paddestoelen in Nederland’ staan bij Lenteknotszwam (*Clavulinopsis vernalis* (Schw.) Corner) o.a. de volgende vermeldingen (Arnolds *et al.*, 1995):

“Verspreiding: Vroeger zeer zeldzaam, in K, S en D (o.a. Hengelo, Gennip, Valkenswaard), laatste vondst in 1947.

Oecologie: Symbiont van algen op de grond in vochtige heidevelden, venige terreinen, sloot-taluds enz., op arme zure zandbodems. April-augustus.

Bedreiging: In Rode Lijst (1989) als waarschijnlijk uitgestorven (0) door biotoopvernietiging.”

In oktober 1996 werd in de publicatie ‘Flora en Fauna 2030 – Fase III. Deelrapport Paddestoelen’ (Kuyper & Arnolds, 1996) met betrekking tot de Lenteknotszwam de verwachting uitgesproken dat de soort tussen 2010 en 2030 niet in Nederland zal voorkomen. In dezelfde periode verscheen het voorstel voor een Rode Lijst (Arnolds & Kuyper, 1996), waarin werd voorgesteld de soort in te delen in de categorie VN (verdwenen uit Nederland). Het was dan ook niet verwonderlijk dat de Lenteknotszwam inderdaad als VN-soort in de officiële Rode Lijst werd opgenomen.

Hoe logisch dit ook leek, de Lenteknotszwam zelf was het er kennelijk niet mee eens om zo te worden geclassificeerd, want voor het eerst sinds 1947 liet hij zich in april 1996 weer vinden en wel op een nog niet eerder bekende vindplaats in Zuidoost-Friesland. Emiel Brouwer meldde deze vondst in *Coolia* 39 met een uitvoerige beschrijving (Brouwer, 1996). Eef Arnolds constateerde in zijn aankondiging van de publicatie van de nieuwe Rode Lijst in *Coolia* 40 dan ook dat de nieuwe lijst al voor het verschijnen was achterhaald (Arnolds, 1997).

Bovenstaand relaas geeft nou niet direct de motivatie om in het voorjaar op zoek te gaan naar de Lenteknotszwam. Maar het kan soms raar lopen. Eind oktober 2003 kreeg ik van Bert Vervoort uit Sint-Oedenrode (N-Br) twee dia’s toegezonden met een begeleidend schrijven. Hierin werd vermeld dat op 21 april 2003 in het natuurgebied ‘De Geelders’, gelegen tussen Boxtel, Schijndel en Sint-Oedenrode, op een heidegedeelte massaal een paddestoeltje groeide op oude resten van koeienvlaaien. Het gebied wordt begraasd door Galloway-runderen. Uiteraard werd aan mij verzocht of ik een naam kon geven aan het oranje knotsvormige zwammetje. Het determineren aan de hand van de summiere gegevens en dia’s leek in eerste instantie een onmogelijke opgave. De Paddenstoelenwerkgroep Helmond stortte zich echter vol overgave op het probleem. Logisch was het om te gaan zoeken naar overeenkomsten met fungi die op uitwerpselen groeien maar op dit spoor liepen we snel vast. Een volgende ingeving was dat een naam mogelijk verband zou kunnen

houden met de groeiperiode. In de Nederlandse namenlijst werd eerst zonder resultaat geselecteerd op soorten waarvan de naam begon met 'voorjaar'. Vervolgens kwamen 'vroeg' en 'lente' aan bod en bij de laatste cluster bleven we steken bij de Lenteknotszwam. Een toevalstreffer, want deze werkmethode leidt slechts zelden tot succes.

Alle beschikbare literatuur over deze soort werd geraadpleegd waaronder het artikel van Emiel Brouwer. Een foto die sprekend leek op de afbeelding van de dia's bleek te staan in *The Mycologist* (Watling & Fryday, 1992). Het vermoeden dat we goed gegokt hadden werd hiermee wel erg groot. Alleen het substraat klopte niet en de voorlopige determinatie kon ook niet worden bevestigd door gedetailleerd macro- en microscopisch onderzoek. De twijfel over het substraat werd snel opgelost met een telefoontje naar de waarnemer, die na overleg aangaf dat het goed mogelijk was dat hij zich had vergist. De knotsjes zouden inderdaad kunnen groeien op een vochtige algenlaag. We spraken tegelijkertijd af dat hij contact zou opnemen als de knotsjes weer zouden verschijnen. Pas dan zou een determinatie volledige zekerheid kunnen bieden.

In de tweede helft van maart 2004 belde Bert Vervoort mij op en meldde wederom de massale aanwezigheid van de knotszwammetjes op hetzelfde perceel als in 2003. Uiteraard ben ik zo spoedig mogelijk gaan kijken. De Geelders is een gevarieerd natuurgebied, gedeeltelijk in eigendom van Staatsbosbeheer en deels in particuliere handen. Het bos is in oorsprong al oud en ontstaan uit de aanleg van eikenhakhout op rabatten. Tussen de bospercelen liggen open plekken met grasland en een heideterrein dat bij insiders bekend staat als 't Heike. Deze heide heeft een afmeting van ruim 2,5 ha en is behoorlijk vergrast met Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*). In sommige delen hebben beheersmaatregelen zoals plaggen en maaien geleid tot herstel van de heide en komen Zonnedauw (*Drosera* ssp.) en Moeraswolfsklauw (*Lycopodium inundatum*) voor. Het terrein ligt in kilometerhok 45-53-55, Amersfoortcoördinaten: 154,7-400,6.

Ik had het beeld van de dia goed tussen mijn oren en ging, gebogen lopend, zoeken naar een realtime evenbeeld. Dankzij deze voorbereiding zag ik binnen vijf minuten een groepje van kleine oranje steeltjes op een groen vochtig bedje in een greppeltje langs het pad. En zoals het meestal gaat in zulke gevallen: als het oog eenmaal gefocust is zie je er veel meer. Op talloze vochtige plaatsen tussen de hei bevonden zich kleine plakaten met algen die zonder uitzondering allemaal bezet waren met kleine oranje knotszwammen. Ik heb ze niet geteld maar het waren er honderden! Enkele kleinoden werden verzameld en voor nadere studie meegenomen. Thuisgekomen werd het materiaal vergeleken met de verschillende beschrijvingen. Alles bleek te kloppen, dus hiermee werd een tweede vondst sinds 1947 van de verdwenen geachte Lenteknotszwam bevestigd. Een klein verschil met de exemplaren die door Emiel Brouwer in Friesland werden gevonden betrof de sporenmaat. De Brabantse sporen waren groter en kwamen uit op $8-12 \times 2,5-3,5 \mu\text{m}$. Misschien een bewijs dat het leven goed is in het Brabantse land!

In ieder geval kon de Lenteknotszwam zich hier al twee achtereenvolgende jaren ontwikkelen en misschien stond hij er eerder ook al. De ontwikkelingen worden uiteraard de komende tijd gevolgd. Het totaal aan bekende vindplaatsen in Nederland komt hiermee op negen. Dit aantal is onder meer gebaseerd op literatuurgegevens (Schweers, 1941) en betreft:

- Hengelo, Weusthag bij dennenbos, augustus – september 1927;
- Gennep, langs spoorweg naar de grens, juli – augustus 1939;
- Dwingelo, Lheebroeker zand, mei 1939;
- Bergeijk, 1946;

- Limmel, 1946;
- Esbeek, 1946;
- Valkenswaard, bij de visvijvers, 1947;
- Elsloo (Friesland), Schoapedobbe, april 1996;
- Boxtel, heideterrein in De Geelders, april 2003 en maart – april 2004.

De vondsten vóór 1996 worden vermeld onder de naam *Clavaria vernalis* Schw. Daarnaast bestaan er nog enkele synoniemen zoals: *Multiclavula vernalis* (Schw.) Petersen en *Clavulina corynoides* (Peck) Corner.

De Kaartenbijlage deel II van het ‘Overzicht’ (NMV, 2000) toont slechts vijf uurhokken waarin de Lenteknotszwam is gevonden. Alleen de vondst in Friesland is recent. De waarnemingen in Dwingelo, Limmel, Esbeek en uiteraard Boxtel zijn (nog) niet in het karteringssysteem opgenomen.

Voor mijn gevoel komen ook in de ons omringende landen geschikte biotopen voor en ik was eigenlijk wel nieuwsgierig of de Lenteknotszwam daar ook bekend is. Voor België heb ik eerst de ‘Beknopte Aantekenlijst’ uit 2001 van de KAMK geraadpleegd (Vandeven, 2001) en constateerde dat het knotsje hierin niet stond vermeld. Voor actuele gegevens heb ik mij tot Emile Vandeven van Funbel (Belgische kartering) gewend, die mij zonder resultaat doorverwees naar het Herbarium van de Nationale Plantentuin in Meisse. Ann Bogaerts was daar zo vriendelijk om naspeuringen te doen en kwam met het bericht van één vondst in België. In april 1947 werd de Lenteknotszwam gevonden in Lommel, slechts enkele tientallen kilometers ten zuiden van Valkenswaard! Ik ben aangesloten bij het digitale mycologische nieuwsnetwerk van onze zuiderburen en las hier tot mijn verrassing een korte tijd later, dat een vondst van de Lenteknotszwam werd gemeld van begin mei 2004 uit het militaire domein van Hechtel. Ook daar werden honderden exemplaren waargenomen.

Voor andere landen heb ik mij beperkt tot het zoeken op het internet en kwam dan niet alleen vermeldingen tegen in paddenstoelenlijsten maar ook onder waarnemingen van lichenen. Langs deze digitale weg heb ik kunnen ontdekken dat de Lenteknotszwam vermeld staat op lijsten van Groot-Brittannië, Zweden, Noorwegen, Oostenrijk en Rusland. In Estland prijkt de zwam eveneens op de Rode lijst als ‘kwetsbaar’. Merkwaardig genoeg is het knotsje niet bekend uit Denemarken en Duitsland. Deze opsomming is waarschijnlijk verre van compleet, gelet op het beperkte karakter van de informatievergaring. Het viel mij wel op dat de soort vaak vermeld wordt als *Multiclavula vernalis*.

Na de voldoening over de vondst en de determinatie komen de overpeinzingen en de analyse van de omstandigheden en ervaringen.

Dan schieten een aantal vragen door je hoofd, zoals:

- Hoe groot is de kans dat zulke kleine zwammetjes zonder gericht zoeken worden ontdekt?
- Hoe vaak wordt gericht gezocht naar Lenteknotszwammen?
- Wat gebeurt er met toevallige waarnemingen tijdens natuurwandelingen als deze door niet-mycologen worden gedaan, en wordt het zwammetje dan wel als paddenstoel herkend?

Geconcludeerd kan worden dat het vermoeden gerechtvaardigd is dat er tussen Friesland en Brabant en waarschijnlijk ook in de ons omringende landen meer plaatsen zijn waar kansen liggen om de Lenteknotszwam te ontdekken. In dit kader is het aardig om Daams te citeren die in 1947 over de Lenteknotszwam schreef: “ ... een soort, die door zijn massaal optreden grote indruk maakt. Men moet voor het eerst voor zo’n veenachtig slootkantje gestaan hebben, waarop duizenden geelachtige zalmkleurige knotsjes staan, om dit te beseffen. Dit is ook al zo’n zeldzame soort, die vermoedelijk meer voorkomt dan men weet. Ik wil de mycologen uit het Oosten en Zuiden van ons land opwekken om er eens goed naar uit te kijken.” (Daams, 1947).

Deze oproep van 57 jaar geleden is naar mijn mening nog steeds zo actueel dat ik mij hier graag bij aansluit. Ik ben benieuwd of meerdere mycologen de moeite willen nemen om volgend voorjaar op zoek te gaan.

Literatuur

- Arnolds, E., Kuyper, Th.W. & Noordeloos, M.E. (red.). 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland, Nederlandse Mycologische Vereniging: 465.
- Arnolds, E. & Kuyper, Th.W. 1996. Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Nederlandse Mycologische Vereniging / Biologisch Station Wijster.
- Arnolds, E. 1997. Een nieuwe Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland. Coolia 40: 44 – 53.
- Brouwer, E. 1996. De Lenteknotszwam (*Clavulinopsis vernalis*), fijnproever of veelvraat? Coolia 39: 189-193.
- Daams, J. 1947. Populaire schetsen III. Fungus 17: 34-36.
- Kuyper, Th.W. & Arnolds, E. 1996. Flora en Fauna 2030 – Fase III. Deelrapport Paddestoelen. Nederlandse Mycologische Vereniging, Beilen & De Vlinderstichting, Wageningen.
- Nederlandse Mycologische Vereniging. 2000. Kaartenbijlage Overzicht van de Paddestoelen in Nederland. II: 27.
- Watling, R. & Fryday, A. 1992. Profiles of fungi 44. Mycologist 6: 67.
- Schweers, A.C.S. 1941. Nieuwe vondsten en beschrijvingen. Mededeelingen Nederlandsche Mycologische Vereeniging XXV: 13-16.
- Vandeven, E. 2001. Beknopte aantekenlijst voor zwammen en slijmzwammen. Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring.

Noot van de redactie: Zie ook de bijdrage van Lucien Rommelaars in Bijzondere Waarnemingen en Vondsten, en de twee kleurenfoto’s op pag. 203.